

ALMA BRAZIŪNIENĖ

Kas nauja apie Žygimanto Augusto bibliotekos paveldą Sankt Peterburge

Catalogue of books from the Library of Sigismund II Augustus, King of Poland in the collection of the National Library of Russia in Saint Petersburg = Katalog książek z biblioteki króla Zygmunta II Augusta w zbiorach Rosyjskiej Biblioteki Narodowej w Sankt Petersburgu = Каталог книг из библиотеки короля Сигизмунда Августа в фондах Российской национальной библиотеки в Санкт-Петербурге, National Library of Poland, Warsaw, National Library of Russia, Saint Petersburg, edited by Maria I. Tkachenko, Maria Brynda, Warsaw: Biblioteka Narodowa, 2015, 198 p., [21] iliustr. p.: iliustr., lent., faks. ISBN 978-83-7009-621-2

Žygimanto Augusto biblioteka, Renesanso epochos kultūros paminklas, regis, jau yra tapusi mūsų tapatybės dalimi. Kas geriau gali apibūdinti valdovą bibliofilą, jeigu ne jo sukurta įspūdinga asmeninė biblioteka? Ir apibūdinama ji iš vieno rašinio į kitą keliaujančiomis smulkiomis stereotipinėmis klaidomis. Štai ką tik į rankas pateko puikiai išleista knyga *Karalienės Bonos virtuvė*¹. Puota ir akims, ir skrandžiui, ir protui. Žygimanto Augusto bibliotekai čia irgi skiriama solidi pastraipa, o joje – keli tipiški netikslumai: „Žygimanto Augusto biblioteką Vilniuje sudarė apie 4000 tomų [...]. 15 knygų

¹ Jolita Bernotienė, Rasa Leonavičiūtė, *Karalienės Bonos virtuvė*, Vilnius: Aukso žuvis, 2018, 219 p., iliustr.

yra Vilniaus universiteto bibliotekoje, 3 – Nacionalinėje bibliotekoje. [...] Knygos buvo parašytos kirilika, lotynų, hebrajų, graikų, ispanų, italų, vokiečių, prancūzų kalbomis. Žygimanto Augusto asmeninė biblioteka tapo 1579 m. įsteigto Vilniaus universiteto bibliotekos pagrindu.² Šių metų liepą žiniasklaidai paskelbus, kad Anglijos aukcione už 45 tūkst. eurų parduota viena Žygimanto Augusto bibliotekos knyga, buvo pranešta, kad Lietuvoje tėra išlikusių 12 žygimantinių knygų³.

Šie ir kiti panašūs netikslumai verčia dar kartą atsigręžti į Žygimanto Augusto bibliotekos paveldą Lietuvoje. Juolab kad tam turime kitą pretekstą: 2016-aisiais besidominčius LDK kultūra pasiekė naujas leidinys *Lenkijos karaliaus Žygimanto Augusto knygų Rusijos nacionalinėje bibliotekoje Sankt Peterburge katalogas* (su 2015 m. išleidimo data). Tad aptardami šį akademinę auditorijai skirtą katalogą kartu mėginsime patikslinti ir minėtus žiniasklaidoje ir populiariojoje spaudoje besikartojančius netikslumus.

Rusijos nacionalinėje bibliotekoje Sankt Peterburge esamų Žygimanto Augusto bibliotekos knygų katalogas – rusų ir lenkų knygotyrininkų darbas, nuo idėjos iki jos realizavimo užtrukęs bene dešimtį metų. Dabartinė politinė visuomeninė atmosfera kultūrinių ryšių su Rusija srityje nėra palanki bendriems kultūriniais projektams, bet šis leidinys buvo pradėtas rengti dar tais laikais, kai Rusijos intelektualams bendrauti su vakariečiais netrukė politinė konjunktūra. Gorbačiovo *perestroikės* atmosfera buvo įkvėpusi mokslinių ryšių atvirumui: vėrėsi saugyklų durys, imta išslaptinti archyvų ir bibliotekų rinkinius, prabilta apie trofėjines iš Europos suvežtas knygas, iki šiol saugomas Rusijos atminties institucijose. Taigi ir žinia, kad Sankt Peterburge yra žygimantinių knygų, pati savaime nėra naujiena. Apie Sankt Peterburge saugomas Žygimanto Augusto knygas pirmoji straipsnį 1987 m. yra paskelbusi Jelena Saveljeva⁴, o 1994 m. ji atskiru leidiniu publikavo šių knygų, saugomų Rusijos

² *Ibid.*, p. 172–173.

³ Beatričė Laurinavičienė, „Knyga iš Žygimanto Augusto kolekcijos parduota už 40.000 Eur“, in: *Verslo žinios*, 2018 07 13, prieiga internetu: <https://www.vz.lt/laisvalaikis/akiraciai/2018/07/13/knyga-is-zygimanto-augusto-kolekcijos-parduota-uz-45000-eur#ixzz5YbtNGLpQ>.

⁴ E. A. Савельева, „Книги библиотеки польского короля Сигизмунда II Августа“, in: *Материалы и сообщения по фондам отдела рукописной и редкой книги библиотеки Академии Наук СССР*, Ленинград: Наука, 1987, p. 223–246.

mokslų akademijos bibliotekoje Sankt Peterburge, katalogą⁵. Jame aprašytos 68 žygimantinės knygos (97 vienetai, 82 pavadinimų veikalai⁶). Tiesa, jau 1976 m. Edmundas Laucevičius rašė, kad 60 Žygimanto Augusto knygų yra Leningrade⁷. Šį skaičių jis pateikė remdamasis savo kaip skaitytojo patirtimi tuometinio Leningrado bibliotekose. Taip pat žinoma, kad dar 1956 m. Rusijos mokslų akademijos bibliotekoje žygimantinės knygos buvo suregistruotos ir iš rezervinio fondo perduotos į pagrindinį⁸. To priežastis – Levo Vladimirovo ir jo bendražygių žvalgymasis po tuomečio Leningrado bibliotekas ieškant iš Vilniaus išvežtų knygų. Kaip tik tada tos Žygimanto Augusto knygos, kurios turėjo Vilniaus jėzuitų kolegijos proveniencijas, ir nebuvo gražintos Vilniaus universiteto bibliotekai. Naujasis katalogas atskleidė, kad Žygimanto Augusto knygų, be minėtos Rusijos mokslų akademijos bibliotekos, dar yra vienoje pačių didžiausių Rusijos bibliotekų – Rusijos nacionalinėje (buvusioje Saltykovo-Ščedrino). Jos ir tapo čia aptariamo leidinio objektu.

Katalogo apimtis nėra didelė, čia bibliografiškai aprašyta 110 veikalų (74 knygos). Jį sudarė Rusijos nacionalinės bibliotekos Sankt Peterburge Retų spaudinių skyriaus vyriausioji bibliotekininkė Marija Tkačenko ir Lenkijos nacionalinės bibliotekos Varšuvoje Retų spaudinių skyriaus darbuotoja Marija Brynda. Leidinys pradedamas išsamiu kolektyviniu įvadinio straipsniu, parašytu habil. dr. Nikolajaus Nikolajevo, Rusijos nacionalinės bibliotekos Sankt Peterburge Retų spaudinių skyriaus vedėjo, ir minėtų šio katalogo sudarytojų. Straipsnis publikuojamas anglų, rusų ir lenkų kalbomis (p. 7–59). Čia pristatoma Žygimanto Augusto bibliotekos istorija, šios bibliotekos tyrimų istoriografija, plačiau sustojama prie Aliodijos Kaweckos-Gryczowos veikalo *Paskutiniojo Jogailaičio biblioteka – Renesanso kultūros paminklas*⁹, iki šiol

⁵ *Книги из библиотеки польского короля Сигизмунда II Августа*, сост. Е. А. Савельева, Библиотека Российской Академии Наук, Санкт-Петербург: Российская академия наук, 1994, 148 p.

⁶ *Ibid.*, p. 10.

⁷ Edmundas Laucevičius, *XV–XVIII a. knygų įrišimai Lietuvos bibliotekose*, Vilnius: Mokslas, 1976, p. 114.

⁸ Jelena Saveljeva: „Pirminis knygų, priklausiusių Žygimantui Augustui, sąrašas Retų spaudinių sektoriaus darbuotojos E. I. Golcman buvo sudarytas dar tada, kai knygos iš Mainų-rezervinio fondo 1956 m. buvo perduodamos į Rankraščių ir retų spaudinių skyrių.“ *Žг. Книги из библиотеки польского короля Сигизмунда II Августа...*, p. 11.

⁹ Alodia Kawecko-Gryczowa, *Biblioteka ostatniego Jagiellona: pomnik kultury renesansowej*, Wrocław [etc.]: Zakł. nar. im. Ossolińskich, 1988, 341, [3] p.: [36] iliustr. lap.

išliekančio svarbiausia studija apie Žygimanto Augusto biblioteką, pateikiami katalogo sudarymo principai.

Katalogo sudarytojos bibliografinius aprašus išdėstė temine tvarka, išskirdamos dvi temas: teisė ir *miscellanea* (įvairenybės). Pirmojoje grupėje yra 83 aprašai, antroje – 27. Ši nedidelė grupė iš tikrųjų marga, bet skaitytojui atrodo, kad ją dar buvo galima suskirstyti smulkiau, nes temos aiškios. Tarkim, čia yra Antikos autorių (Ciceronas, Aristotelis, Plutarchas), filologijos veikalų (lotynų–italų kalbų žodynas), bet taip pat ir biologijos (garsioji daugiatomė raižiniais iliustruota Konrado Gesnerio 1551–1587 m. knyga apie gyvūnus), alchemijos ir kitokių knygų. Grupių viduje bibliografiniai aprašai sudėti abėcėlės tvarka pagal autorius.

Katalogas aprūpintas gausiais priedais. Be santrumpų rodyklės, čia pateikiama išsami chronologinė 1549–1563 m. Žygimanto Augusto knygų įrišų lentelė. Joje rasime informacijos apie kiekvienos kataloge aprašytos knygos atitiktį Kaweckos-Gryczowos katalogo ir pirmojo Žygimanto Augusto teisės knygų katalogo, 1553 m. sudaryto Stanisława Koszutskio, aprašams; informacijos apie knygoje esamus vandenženklis; knygrišių dekoru elementus (jie kaip iliustracijos atskirai pateikiami leidinio pabaigoje); įspaudų ir superekslibrisų rūšis (jų trynių reprodukcijos irgi publikuojamos leidinio gale); knygų formatus. Lentelė labai pagalbanti tiriantiems knygų įrišus. Taip pat yra leidėjų, spaustuvininkų ir knygų pardavėjų rodyklė; proveniencijų rodyklė; knygų šifrų konkordancijos (atitikmenys katalogo aprašų numeracijai); Kaweckos-Gryczowos ir šio katalogo aprašų atitikmenys bei šio katalogo ir Žulkvės¹⁰ bibliotekos 1699 m. inventorinio sąrašo konkordancijos; Rusijos nacionalinės bibliotekos Sankt Peterburge nebenaudojamų senųjų šifrų konkordancijų lentelė ir, žinoma, vardų bei antraščių rodyklė. Iliustracijų blokas baigiamas vandenženklių reprodukcijomis (įdėta 20 pavyzdžių).

Katalogo bibliografiniai aprašai išsamūs, jie atitinka standartinius senųjų leidinių aprašo reikalavimus bei aprašų tradiciją: be pagrindinių aprašo ele-

¹⁰ Žulkvė (*lenk.* Żółkiew) – vietovė dabartinėje Vakarų Ukrainoje, netoli Lenkijos sienos; čia buvo Jono Sobieskio karališkoji rezidencija, jos bibliotekoje buvo ir Žygimanto Augusto knygų, kurias Jonas Sobieskis didelėmis diplomatinėmis pastangomis 1682 m. sugebėjo susigrąžinti iš Švedijos (knygos Švedijon pateko 1655–1660 m.). Išlikęs 1699 m. sudarytas šios bibliotekos knygų inventorinis sąrašas „Regestrum Bibliothecae Żółkiewiensis...“, dabar saugomas Baltarusijos nacionaliniame istorijos archyve (f. 694, apr. 1, byla 462).

mentų (autorius, antraštė, išleidimo duomenys, leidinio apimtis ir kt.), čia pateikiama išsami informacija apie egzempliorių, t. y. visa tai, kuo vienas to paties veikalo egzempliorius skiriasi nuo kitų: įrišą (knygos apdarą), provenienciją, defektus, marginalijas ir pan. Vis dėlto katalogo sudarytojos kaip padarė netradiciškai: jos nutarė dar papildomai pakartoti tų knygų, kurios buvo aprašytos Kaweckos-Gryczowos kataloge, bibliografinius aprašus. Šis sprendimas, reikia sutikti, pasiteisino. Iš karto matyti, kad kiekvienas bibliografas kiek kitaip „perskaito“ tą pačią knygą (tarkim, skirtingai kupiūruoja ilgas antraštes ir pan.). Be to, reikia turėti galvoje, kad Kawecko-Gryczowa tik dalį karališkųjų Žygimanto Augusto knygų galėjo bibliografuoti *de visu*, kitos aprašytos vien iš istorinių šaltinių, naudojantis ankstesniais kitų autorių aprašais, nustatytos pagal Koszutskio katalogą ir pan.

Ką nauja sužinome apie legendinės Žygimanto Augusto bibliotekos paveldą, šiandien pasklidusį po visą Europą, turėdami detalesnės informacijos apie naujai bibliografiškai aprašytus 110 veikalų? Kokia šio leidinio reikšmė? Ar katalogas atveria kokių sensacingų dalykų?

Kaip žinome, Žygimantas Augustas 1571 m. gegužės 6 d. testamentu savo biblioteką užrašė Vilniaus jėzuitų kolegijai, išskyrus liturgines knygas („išskyrus knygas, susijusias su bažnytiniu giedojimu ir apeigomis“¹¹) – jos turėjo būti perduotos būsimai Šv. Onos bažnyčiai Vilniaus žemutinėje pilyje. Valdovo bibliotekoje, kaip nustatė Kawecko-Gryczowa, būta apie 4–5 tūkst. knygų. Žygimantas Augustas garsėjo kaip bibliofilas, turėjo savo agentų to meto Europos knygų prekybos centruose, todėl savo biblioteką nuolat papildydavo naujausiais teisės, medicinos, Antikos autorių veikalais, kronikomis, teologijos ir kitokiomis knygomis. Biblioteką prižiūrėjo, jos komplektavimu rūpinosi tokie kultūros veikėjai kaip Koszuckis ir Łukaszas Górnickis. Žinodami valdovo aistrą knygoms, jų specialiai dovanodavo patys autoriai (pavyzdžiui, Martinas Lutheris dovanėjo Bibliją sidabro ir aksomo aptaisais, iki mūsų dienų ji neišliko), kitų šalių valdovai. Naujausios tuometės literatūros gausa ši biblioteka skyrėsi nuo dinastinių kitų šalių valdovų bibliotekų. Garsėjo ji ir išskirtinai dailiais renesansinio stiliaus rudos spalvos odos įrišais, kuriuose įspausas Žygimanto Augusto superekslibrisas: viršutiniame kietviršyje –

¹¹ „Karaliaus Žygimanto Augusto testamentas...“, in: Mykolas Balinskis, *Vilniaus miesto istorija*, Vilnius: Mintis, 2007, p. 338–339.

auksintas Lietuvos ir Lenkijos herbas, apatiniame – įrašas „Monumentum Sigismundi Augusti Regis Poloniae“. Vincas Kisarauskas nustatė 11 šio super-ekslibriso variantų¹². Kaip įrodė Laucevičius, Žygimanto Augusto knygas rišo ne tik Krokuvos (iki Laucevičiaus paprastai būdavo teigiama, kad knygas rišo Krokuvos knygrišiai), bet ir Vilniaus knygrišiai (visos knygos nuo 1557 m. iki valdovo mirties įrištos Vilniuje).

Žygimantinių knygų likimas po valdovo mirties itin painus. Vilniaus jėzuitams šių knygų reikėjo, bet, matyt, ne visų. Ir ne dėl to, kad atseit Žygimanto Augusto bibliotekoje būta daug eretiškų knygų. Biblioteka tuo metu buvo Tikocine ir, kaip teigia Arvydas Pacevičius¹³, knygų parsigabenti į Vilnių nebuvo skubama gal ir todėl, kad valdovo testamente Vilniaus jėzuitams buvo įrašyta sąlyga, jog jie „kiekvieną sekmadienį bei per kiekvienas šventes į Šv. Onos bažnyčią iš savo kolegijos atsiųstų vieną gerą ir garbingą pamokslininką“¹⁴, o jiems tai nebuvo paranku. Delsiama buvo iki pat 1579 m., t. y. iki kolegijos paskelbimo Vilniaus akademija. Remdamasis dovanojimų Vilniaus jėzuitų kolegijai ir pačios kolegijos knygų įsigijimų chronologija, Pacevičius įrodė, kad „Žygimanto Augusto rinkinys apskritai „nedalyvavo“ kuriant ikiuniversitetinio laikotarpio biblioteką, nes mirusio valdovo knygas jėzuitai gavo [tik] 1579 m., taigi praėjus septyneriems metams nuo testamento įsigaliojimo.“¹⁵ Taip buvo paneigta istoriografijoje įsigalėjusi nuomonė, kad būtent Žygimanto Augusto biblioteka sudarė steigiamos Vilniaus jėzuitų kolegijos bibliotekos (taigi ir dabartinės Vilniaus universiteto bibliotekos) pagrindą. Pabrėžtinai šitaip buvo kartota Levo Vladimirovo publikacijose¹⁶, vėliau šis stereotipas perėjo į kitus tekstus apie karališkąjį rinkinį ir Vilniaus universiteto bibliotekos pradžią.

¹² Vincas Kisarauskas, *Lietuvos knygos ženklai, 1518–1918*, Vilnius, 1984, p. 168–173.

¹³ Arvydas Pacevičius, „Nuo kolegijos iki akademijos: bibliotekos įkūrimas ir raida (1570–1802)“, in: *Alma Mater Vilnensis: Vilniaus universiteto turtai istorijos skersvėjuose (XVI–XXI amžiai): kolektyvinė monografija*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016, p. 7.

¹⁴ „Karaliaus Žygimanto Augusto testamentas...“, p. 339.

¹⁵ *Ibid.*, p. 7. Tas pats straipsnis perspausdintas: Arvydas Pacevičius, „Vilniaus universiteto bibliotekos raida 1970–1795 metais“, in: *Gimtasai kraštas*, 2016, Nr. 2, p. 44–55.

¹⁶ Levas Vladimirovas, „400 metų kultūros, švietimo ir mokslo tarnyboje“, in: *Kultūrų kryžkelėje*, Vilnius: Mintis, 1970, p. 5. Straipsnis taip pat perspausdintas leidinyje: Levas Vladimirovas, *Apie knygas ir bibliotekas*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2002, p. 47–112.

Manoma, kad iš Tikocino 1579 m. Vilniaus jėzuitai galėjo parsivežti apie pusantro tūkstančio žygimantinių knygų¹⁷ (t. y. ne daugiau kaip apie trečdalią karališkosios bibliotekos), jas atsirinkdami pagal būsimų Vilniaus jėzuitų akademijos studijų profilį: jiems reikėjo teologijos, istorijos, Antikos autorių veikalų, bet neaktualios buvo medicinos, teisės, gamtos ir tikslųjų mokslų knygos. Tai patvirtina ir iki mūsų dienų išlikusiose Žygimanto Augusto knygoje esami Vilniaus jėzuitų akademijos bibliotekos nuosavybės įrašai – jie yra kaip tik minėtų temų veikaluose. Ir atvirkščiai – vilniškių nuosavybės įrašų beveik nėra medicinos, teisės ir kitų šių teminių grupių knygose. O būtent tokios knygos aprašytos aptariamame kataloge. Taigi reikia pasakyti, kad katalogas kokių sensacingų vilnietiškos kilmės atradimų neatveria. Jis tik patvirtina, kad Rusijos nacionalinėje bibliotekoje Sankt Peterburge saugomos ne Vilniaus jėzuitų akademijos bibliotekos žygimantinės, o ta karališkosios bibliotekos dalis, kuri po valdovo mirties 1572 m. į Vilnių niekada ir nebebuvo atgabenta. Valdovo sesuo Ona Jogailaitė daug brolio knygų dovanavo savo seseriai Kotrynai, būsimai Jono III, Švedijos karaliaus, žmonai, taip pat dvariškiams, ypač Janui Zamoiskiui. Pavyzdžiui, aptariamame kataloge rasime tokį įrašą apie Onos Jogailaitės dovaną gydytojui Silvestrui Roguckiui: *Datus est mi[hi] doctori Syluestro Roguskij per serenissima[m] regina[m] Polonie Anna[m] 1586* (Gesnerio veikalas, Nr. 99, p. 163).

Katalogo nuopelnas tas, kad čia rasime knygas, kurių Kawecka-Gryczowa niekada nematė, jas bibliografavo tik pagal šaltinius (46 veikalai, aptariamo leidinio konkordancijų rodyklė, p. 191). Todėl natūralu, kad kai kurie veikalai Kaweckos-Gryczowos kataloge buvo identifikuoti klaidingai. Tkačenko ir Brynda, remdamosi minėtu Žulkvės 1699 m. knygų sąrašu¹⁸, gebėjo tas klaidas ištaisyti (kataloge net 49 knygos su provenienciniais Žulkvės įrašais). Pagal šį Žulkvės knygų sąrašą jos identifikavo 51 knygą (70 pavadinimų veikalų). Dar svarbiau, kad net 61 veikalas (33 knygos) apskritai buvo nežinomi knygų tyrėjams. Jie buvo naujai identifikuoti Rusijos nacionalinėje bibliotekoje

¹⁷ Arvydas Pacevičius, *op. cit.*, p. 7. Aptariamo katalogo įvadiniam straipsnyje nepateikiant argumentų teigiama, kad Vilniaus jėzuitų kolegija gavo apie 2500 knygų (pavadinimais), t. y. apie pusę visos Žygimanto Augusto bibliotekos (p. 25).

¹⁸ Pirmasis informaciją apie Žulkvės knygų sąrašą 1995 m. paskelbė baltarusių kultūros istorikas Georgijus Golenčenko, 1996 m. apie tai rašė Urszula Paszkiewicz, 2008 m. – Edwardas Róžickis. Žr. aptariamo katalogo p. 38–39.

Sankt Peterburge ir aprašyti šiame kataloge. O atsirado jie Sankt Peterburge, kai po Abiejų Tautų Respublikos padalijimo didžiausi Lenkijos knygų rinkiniai (Andrzejus Stanisławo Zaluskio ir kt.) masiškai buvo išgabenti į Peterburgą ir tapo kuriamos Rusijos imperatoriškosios bibliotekos (dabar Rusijos nacionalinė biblioteka) pagrindu.

Turėdami čia aptariamą katalogą, galime pasidžiaugti, kad papildė informacija apie išlikusius Žygimanto Augusto bibliotekos veikalus – jų dabar yra 700 (Kaweckos-Gryczowos kataloge aprašyta 590 spausdintinių veikalų (be rankraščių), aptariamame kataloge – 110). Žinoma, tie 700 išlikusių veikalų vis tiek labai mažai turint galvoje buvusios bibliotekos mastą, tai galimai tik septintoji buvusios didžiulės bibliotekos dalis. Lygindami šį išlikusių žygimantinių knygų skaičių su kitomis istorinėmis Lietuvos asmeninėmis bibliotekomis, matysime, kad garsiosios *Bibliotheca Sapiehana* knygų išliko dar mažiau: iš 1655 m. Kazimiero Leono Sapiegos apie trijų tūkstančių knygų donacijos Vilniaus jėzuitų akademijos bibliotekai dabar težinome išlikusius tik 303 veikalus įvairiose Lietuvos, Rusijos, Ukrainos, Estijos, Lenkijos bibliotekose¹⁹, t. y. tik dešimtadalį buvusio rinkinio. Kita vertus, kai kurioms asmeninėms bibliotekoms nesisekė dar labiau: apie didžiulę Saliamono Risinskio biblioteką žinome tik iš Ingės Lukšaitės paskelbto šios bibliotekos knygų sąrašo²⁰ (jame apie tūkstantį veikalų), bet apie išlikusias knygas apskritai nieko nežinome.

Mums svarbus klausimas, kiek žygimantinių, turinčių kaip tik Vilniaus jėzuitų kolegijos nuosavybės įrašus, t. y. tų knygų, kurias Vilniaus jėzuitai tikrai parsigabeno iš Tikocino į Vilnių ir jos buvo Vilniaus jėzuitų akademijos bibliotekoje, yra išlikusių iki mūsų dienų. Saveljevovs kataloge²¹ buvo aprašyta 51 pavadini-

¹⁹ Apie dabar žinomą išlikusių *Bibliotheca Sapiehana* knygų skaičių žr. Alma Braziūnienė, „Ружанская библиотека Льва Сапегы и его сыновей: судьба донации“, in: *Берасцейскія кнігазборы: праблемы і перспектывы даследавання: матэрыялы і даклады II Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі*, Брэст, 31 мая–3 чэрвеня 2012 года, Брэст: БрДУ, 2013, p. 396–407.

²⁰ Ingė Lukšaitė, „Salomono Risinskio bibliotekos Vilniuje sąrašas, in: *Iš Lietuvos bibliotekų istorijos*, Vilnius, 1985, p. 17–45.

²¹ Saveljeva savo katalogo įvade klaidingai rašo apie Žygimanto Augusto knygų patektį į Gardino jėzuitų kolegiją dar XVI a. pabaigoje (žr. *Книги из библиотеки польского короля Сигизмунда II Августа...*, p. 5). Žygimanto Augusto knygoje šios kolegijos nuosavybės įrašų iš tikrųjų yra, bet knygos ten pateko tikrai vėliau, nes XVI a. pab. jėzuitų kolegijos Gardine dar nebuvo, ji įsteigta tik 1664 m., 1622–1635 m. čia veikė jėzuitų misija, nuo 1635 m. iki 1664 m. čia buvo jėzuitų rezidencija.

mo veikalų²² su Vilniaus nuosavybės įrašais *Collegii Vilnensis Societatis Jesu inscriptus catalogo*. Kaweckos-Gryczowos kataloge tokių buvo 90. Dabar iš Vilniaus universiteto bibliotekoje esamų 14 knygų tik šešios turi Vilniaus jėzuitų kolegijos bibliotekos įrašus. Tkačenko ir Bryndos kataloge tokių visai nėra užfiksuota. Taigi dabar iš viso žinome išlikusias tik 147 žygimantines, tikrai buvusias Vilniaus jėzuitų akademijos bibliotekoje. Nors Žygimanto Augusto biblioteka 1544–1565 m. buvo laikoma kaip tik čia, Vilniuje, po to Tikocine ir nuo 1557 m., kaip įrodė Laucevičius, visos valdovo naujai įsigytos knygos buvo įrišamos Vilniaus knygrišių, taip atsitiko, kad dabar testamentinių žygimantinių knygų Vilnius turi itin mažai: 14 knygų (jose – 20 pavadinimų veikalų) yra Vilniaus universiteto bibliotekoje²³ ir viena knyga (3 veikalai) – Lietuvos nacionalinėje M. Mažvydo bibliotekoje. Taigi, kai kalbame apie didžiąsias istorines Vilniaus universiteto paveldo netektis, turėtume kalbėti tik apie tas Žygimanto Augusto bibliotekos knygas, kurios iš uždaryto Vilniaus universiteto XIX a. buvo išvežtos į Sankt Peterburgą. Dejuoti apie visą Žygimanto Augusto testamentinio knyginio paveldo praradimą, t. y. to, ko nepasiėmė (ar nenorėjo pasiimti) mūsų pirmtakai, lyg ir nederėtų (kaip galima prarasti tai, ko patys nenorėjome turėti?)²⁴. Ir Saveljevės kataloge visų identifikuotų 68 tomų (97 veikalų) žygimantinių priskirti Vilniaus universiteto bibliotekai²⁵ taip pat negalima: kaip minėta, tik 51 veikalas turi Vilniaus jėzuitų įrašus. Saveljevės katalogas liudija, kad dalies knygų Vilniaus jėzuitai tikrai nepasiėmė: išlikusiose knygose nėra Vilniaus jėzuitų kolegijos nuosavybės įrašų.

Kalbant ne tik apie vilniškį, bet apie visą Žygimanto Augusto bibliotekos paveldą, ryškėja štai toks vaizdas. Turint čia aptariamą Tkačenkos ir Bryndos sudarytą knygų Rusijos nacionalinėje bibliotekoje Sankt Peterburge katalogą ir pridėjus Saveljevės sukataloguotas knygas Rusijos mokslų akademijos bibliotekoje Sankt Peterburge, matome, kad iš viso Sankt Peterburge dabar saugoma 171 valdovo bibliotekos knyga (192 pavadinimų veikalų). Tai nemažai,

²² *Книги из библиотеки польского короля Сигизмунда II Августа...*, p. 141–143.

²³ Apie Vilniaus universiteto bibliotekos žygimantinių knygų sklaidos istoriją ir jos peripetijas žr. Alma Braziūnienė, „Kelios pastabos dėl Žygimanto Augusto knygų Vilniaus universiteto bibliotekoje“, in: *Knygotyra*, 1997, t. 33, p. 181–186.

²⁴ Alfredas Bumblauskas, „Įvadas“, in: *Alma Mater Vilnensis: Vilniaus universiteto turtai istorijos skersvėjuose (XVI–XXI amžiai): kolektyvinė monografija*, Vilnius: VUL, 2016, p. XVI.

²⁵ *Ibid.*

vos ne trečdalis visų dabar žinomų išlikusių knygų. Daugiau žygimantinių knygų dabar yra tik Lenkijoje: vien Lenkijos nacionalinėje bibliotekoje saugoma 163 pavadinimų veikalai (105 knygos), Poznanės vyskupystės archyve – 53 pavadinimų veikalai.

Grįžtant prie aptariamo katalogo, vis dėlto reikėtų pasakyti, kad jame irgi neapsieita be smulkių klaidų. Štai įvade teigiama, kad iš Tikocino parsivežtas knygas Vilniaus jėzuitai laikė atskirai nuo kitų knygų kaip atskirą „Monumentum Sigismundi Augusti Regis“ kolekciją (p. 25). Kuo remiantis taip teigiama, nepaiškinta. Ar nebus šis teiginys supainiotas su „Bibliotheca Sapiehana“, kuri, kaip yra rašę Levas Vladimirovas²⁶, Ludwikas Piechnikas²⁷, Vincas Kisarauskas²⁸, Vilniaus jėzuitų akademijos bibliotekoje neva buvo laikoma atskirai nuo kitų bibliotekos knygų? Patikrinus pirminius šaltinius paaiškėjo, kad Vilniaus jėzuitų akademijos bibliotekoje ne pačios knygos saugotos atskirai, o atskiruose lapuose surašytas „Bibliotheca Sapiehana“ vadinamas knygų sąrašas (katalogas)²⁹. Dabarties supratimu, knygų kolekcijų saugojimas *in corpore*, neišardžius, rodo tokio knyginio paveldo vertę ir mūsų pagarbą jam, bet XVI–XVII a. bibliotekininkystėje tokių nuostatų tikrai nebūta: knygos vertintos pagal jų turinį. Tai patvirtina ir Vilniaus jėzuitų veiksmai neskubėti paveldėtų knygų parsivežti iš Tikocino.

Įvado tekste kai kur trūksta tiesioginių nuorodų į informacijos šaltinį, pavyzdžiui, prie teiginio, kad Onos Jogailaitės įsakymu kai kurios „eretiškos“ Žygimanto Augusto bibliotekos knygos galbūt galėjo būti deginamos (p. 26). Yra įsivėlusių korektūros klaidų, iškreipiančių mintį. Štai įvado autoriai, aptardami temos istoriografiją ir kalbėdami apie Kaweckos-Gryczowos 1988 m. paskelbtą katalogą, teigia: „Tais pačiais metais pasirodė Almos Braziūnienės

²⁶ Levas Vladimirovas, *400 metų kultūros...*, p. 58.

²⁷ Ludwik Piechnik, *Dzieje Akademii Wileńskiej*, Rzym: Institutum Historicum Societatis Jesu, 1983, t. 2: Rozkwit Akademii Wileńskiej w latach 1600–1655, p. 208.

²⁸ Vincas Kisarauskas, *Lietuvos knygos ženklai...*, p. 110.

²⁹ „Conscriptum indicem huius beneficii librum in separatis foliis conservamus sub titulo Bibliotheca Sapiehana“. Žr. Antonius Aloysius Misztolt, *Historia illustrissimae Domus Sapiehanae ab origine et antiquitate sua genealogico syllabo per gloriosos heroum ejusdem ac connexarum familiarium progressus in praesens saeculum deducta [...]*, Vilnae: Typis Universitatis Societatis Iesu, 1724, p. 61. Plačiau apie „Bibliotheca Sapiehana“ atvejį žr. Alma Braziūnienė, „Bibliotheca Sapiehana – europinės LDK kultūros veidrodis“, in: *Bibliotheca Sapiehana: Vilniaus universiteto bibliotekos rinkinys: katalogas*, sudarė Aušra Rinkūnaitė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010, p. XVII.

straipsnis apie Žygimanto Augusto knygas Vilniaus universiteto bibliotekoje“ (p. 28). Iš tikrųjų minimas straipsnis paskelbtas *Knygotyroje* ne 1988 m., o 1997 m., taigi tik po dešimtmečio.

Nepaisant šių smulkių nesklandumų, katalogo sudarytojos atliko didelį darbą: leidinys itin reikalingas visiems, besidomintiems LDK knygos kultūra. Baigti norėtuši Juozo Tumelio citata iš jo 1983 m. rašinio, kuriame jis pristatė vieną tuomečiuose Knygų rūmuose (dabar Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka) surastą Žygimanto Augusto knygą: „Juo pilniau bus atkurtas šio unikalios rinkinio vaizdas, juo geriau bus galima pasekti, kiek ir kaip šios knygos veikė politinę, teisinę, filosofinę mintį tų asmenų, kurie betarpiškai jomis naudojosi.“³⁰ Katalogo rengėjai nemažai pasidarbavo, kad šio unikalios rinkinio vaizdas būtų aiškesnis.

O dabar darskart atsigręžkime į pradžioje cituotas stereotipines klaidas apie Žygimanto Augusto biblioteką ir jas pataisykime (gal jos nebesikartos?). Žygimanto Augusto biblioteką Vilniuje sudarė ne 4000 tomų, o 4–5 tūkstančiai. Dabar Vilniaus universiteto bibliotekoje yra ne 15 knygų, o 14, skaičiuojant fiziniiais vienetais (tomais); skaičiuojant veikalais (pavadinimais) jų būtų 20. Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje yra ne 3 knygos, o viena, bet joje yra įrišti trys veikalai, taigi iš viso Lietuvoje dabar yra saugoma 15 knygų (23 veikalai)³¹. Absoliuti dauguma Žygimanto Augusto bibliotekos knygų buvo lotynų kalba, bet taip pat joje būta leidinių senąja graikų, hebrajų, italų, vokiečių, prancūzų, lenkų, ispanų ir kitomis kalbomis. Bibliotekos dalis, 1579 m. patekusi į Vilniaus jėzuitų akademijos biblioteką, ją solidžiai papildė.

³⁰ Juozas Tumelis, „Monumenta Sigismundi Augusti“, in: *Naujos knygos*, 1983, Nr. 8, p. 43.

³¹ Kartais kai kas pasigarsina turįs žygimantinių knygų. Vidmantas Staniulis žurnalistams yra pareiškęs: „Atstatomiems Valdovų rūmams padovanojau XVII a. oratorinio meno vadovėlį, iš kurio mokėsi ir Lietuvos karaliai, Trakų muziejui padovanojau vieną Žygimanto Augusto knygą.“ (žr. „Knygos už milijoną dolerių“, kalbėjosi Vaida Milkova, in: *Klaipėda*, 2008 10 12. Prieiga internetu: <<http://klaipeda.diena.lt/naujienos/nuomones/nuomones/knygos-uz-milijonus-doleriu-478712>>). Trakų istorijos muziejaus ekspozicijoje eksponuojama neva Žygimanto Augusto knyga tokia nėra. Kauniškis antikvaras, neaišku, tyčia ar netyčia, knygos kietviršyje esamą puošybos ornamentą – knygrišio ruletės įspaudą su mažyčiu Žygimanto Augusto portretuku – sutapatino su Žygimanto Augusto nuosavybės ženklų. Panašių renesansinių ornamentinių įspaudų nemažai galima rasti įvairiose XVI–XVII a. knygose.